

Кравчук Петро,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1319-3342>
кандидат мистецтвознавства, професор
кафедри театрознавства.
Київський національний
університет театру кіно і телебачення
імені І. К. Карпенка-Карого, Київ, Україна

Petro Kravchuk,
Candidate of Art History, Professor of Theatre
Studies Department.
I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National Theatre,
Cinema and Television University,
Kyiv, Ukraine

ДРАМАТУРГІЧНА ТВОРЧІСТЬ І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО В ОЦІНКАХ ІВАНА ФРАНКА (До 180-річчя від дня народження корифея українського театру)

Анотація. *Мета статті* полягає в аналізі та систематизації критичних оцінок І. Франка щодо драматургічної творчості І. Карпенка-Карого, з метою виявлення особливостей Франкової інтерпретації художньої своєрідності драм, їхньої соціальної проблематики, типізації образів і значення драматурга в розвитку українського реалістичного театру кінця XIX століття. **Методологія** дослідження ґрунтується на поєднанні історико-літературного, порівняльно-типологічного та герменевтичного методів аналізу. У процесі дослідження застосовано історико-контекстуальний підхід для з'ясування суспільно-культурних умов формування критичних поглядів І. Франка та їх зв'язку з епохою діяльності І. Карпенка-Карого; текстологічний аналіз – для опрацювання франківських критичних праць і рецензій; порівняльно-типологічний метод – для зіставлення оцінок І. Франка з художніми особливостями конкретних драматичних творів; структурно-семантичний і естетичний аналіз – для виявлення принципів типізації персонажів, мовно-стильових характеристик і драматургічної майстерності. Комплексне застосування зазначених методів дає змогу цілісно осмислити роль І. Франка як інтерпретатора драматургічної спадщини І. Карпенка-Карого та визначити наукову й культурну цінність його критичних оцінок. **Наукова новизна** дослідження полягає в комплексному осмисленні критичних оцінок Івана Франка щодо драматургічної творчості І. Карпенка-Карого як цілісної естетичної та методологічної системи, а не сукупності окремих зауваг. Уперше акцентовано на взаємозв'язку франківських літературно-критичних принципів із поетикою реалістичної драми І. Карпенка-Карого, зокрема в аспектах соціальної типізації, психологічної мотивації персонажів і мовно-стильової організації драматичного тексту. Уточнено роль І. Франка у формуванні канону оцінювання української драматургії кінця XIX століття та доведено актуальність його підходів для сучасних літературознавчих та театрознавчих інтерпретацій. **Висновки.** У результаті дослідження з'ясовано, що критичні оцінки І. Франка щодо драматургічної творчості І. Карпенка-Карого становлять цілісну й послідовну систему науково-естетичних поглядів, спрямованих на глибоке осмислення української реалістичної драми кінця XIX століття. Франко розглядав І. Карпенка-Карого як провідного драматурга своєї доби, який зумів поєднати соціальну проблематику з психологічною достовірністю та високою сценічною майстерністю. Доведено, що І. Франко особливо високо оцінював здатність драматурга до типізації образів, у яких відображено ключові суспільні процеси часу, а також сатиричну спрямованість творів як форму соціально-мораль-

ної критики. Важливим аспектом Франкових оцінок є аналіз мовно-стильової організації драм, що розглядається ним як засіб індивідуалізації персонажів і поглиблення їх психологічної характеристики. Водночас встановлено, що І. Франко поєднував схвальну оцінку творчості І. Карпенка-Карого з критичними заувагами, що свідчить про наукову об'єктивність і принциповість його підходу. Узагальнено, що франківська інтерпретація драматургії І. Карпенка-Карого має не лише історико-літературне значення, а й зберігає методологічну актуальність для сучасних досліджень українського театру та драматургії.

Ключові слова: критичні оцінки І. Франка, драматургічна творчість І. Карпенка-Карого, літературна критика, українська реалістично-психологічна драма, соціальна проблематика, типізація образів, сатирична комедія, мовно-стильова характеристика, український театр XIX століття.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Актуальність проблеми визначається недостатнім станом дослідження сучасними мистецтвознавцями життєвого шляху і мистецької діяльності видатного діяча української театральної культури кінця XIX початку XX століття. Винятково талановитий драматург, визначний актор корифейської плеяди, вдумливий режисер, умілий педагог і досвідчений організатор театральної справи І. Карпенко-Карий 180-річчя від дня народження якого широко святкує українське суспільство, заслуговує на велику шану та вдячність за неоціненний внесок у справу розвитку української театральної культури. В літературній творчості він став драматургом-новатором, який блискуче трактував складні й невичерпно-суперечливі теми людського буття і розв'язував їх як класик у вимірах вічності. У творчо-педагогічній діяльності, митець, досконало знаючи засади театральної творчості, пропагував сценічні методики, які розвивали і збагачували театр народний, правдивий і життєствердний. Творчість І. Карпенка-Карого здобула високу оцінку багатьох письменників, літературознавців, театрознавців і критиків. Та одним із перших, хто зрозумів та визнав талант і майстерність драматурга, був його сучасник, а згодом найталановитіший діяч української демократичної культури, чиє ім'я значиться поряд з ім'ям Тараса Шевченка, – Іван Франко. Він як великий знавець театрального мистецтва і його активний поціновувач зробив значний внесок у становлення театральної естетики та розвитку художньої сценічної культури. «Правдивими творчими митцями вважав Франко діячів українського театру – М. Кропивницького, М. Старицького, М. Заньковецьку, І. Карпенка-Карого, І. Гриневецького, К. Підвисоцького, С. Яновича та інших, які на сцені стали пропагандистами естетики критичного реалізму і своєю високою художньою практикою впливали на життя» (Білоштан, 1967, с. 14).

Іван Франко спостерігав за зростанням українського драматурга І. К. Карпенка-Карого (І. Тобілевича), чії твори «нині першого майстра на полі української драматичної літератури, виявляють велике багатство обсервації, вірність спостережень і здатність схоплювати на льоту нові явища в житті сучасного українського села» (Франко, 1957, с. 110).

Вже з перших творів І. Франко сприймав І. Тобілевича глибоколюдним, талановитим у письменницькій творчості, першорядним драматургом і вмілим організатором театральної справи, який метою свого життя, своїм творчим обдаруванням і своїм покликанням вважав чесне служіння народові власним пристрасним словом митця. Критик вірив, що І. Карпенко-Карий – справжній митець-гуманіст і згодом відіграє важливу роль у боротьбі за народність, реалізм та ідейність української літератури і театрального мистецтва. Іван Якович передбачав, що ідеї драматурга і властивості його творчої методики будуть актуальними впродовж століть. І справді, вони й сьогодні не втратили своєї цінності для українського мистецтва, тому вимагають уважно-го і всебічного дослідження та вивчення.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Відгуки та оцінка творчості І. Карпенка-Карого почали з'являтися невдовзі після виходу перших збірок його п'єс (1886 р., Херсон) у виданнях «Зоря», «Життя і слово» у Львові та «Київська старовина». Шанувальниками і рецензентами новітніх сценічних творів драматурга були – Б. Вільховський, М. Вороний, Д. Дорошенко, А. Кримський та І. Франко. Ґрунтовні монографії про творчість І. Тобілевича почали публікуватись уже після його смерті (1907). У числі перших досліджень творчого надбання драматурга з'явилися наукові праці С. Єфремова. У цій статті довелося послуговуватись працею цього автора «Історія українського письменства» (1924), перевиданою у 1995 році. У ній видатний літературознавець зауважив заслугу І. Тобілевича у тому, що «він перший виступив

за межі шаблону – отієї етнографічної, з неодмінним коханням у центрі драми й дав початки серйозної комедії, цінної і з громадського, і з художнього погляду, як галерея типів, як образ справжнього непідсолоджененого життя. <...>. Найбільш характерною прикметою Тобілевича можна вважати те, що він не розмінюється вже на окремі малюнки, а дає цілу картину, в якій поодинокі частини зв'язано внутрішньою єдністю й цілним світоглядом» (Єфремов, 1995, с. 477). Видатний критик Єфремов неодноразово звертався до характеризувannya спадщини І. Карпенка-Карого. Значним доробком багаторічних його студій, окрім уже названої, стали монографія «Карпенко-Карий. Критично-біографічний нарис» (1919) у якій С. Єфремов передбачав творчість І. Тобілевича у вимірах вічності: «Твори його неперестаріли та певне й довго ще не перестаріють, не зважаючи на прудку зміну інтересів і подій у сучасному житті: є в них дещо таке, що виносить їх поза сферу біжучого життя з його хвилиnnими настроями та скороминущими інтересами» (Єфремов, 1995, с. 480).

Широкий ідейно-тематичний зміст п'єс І. Тобілевича аналізував О. Борщаговський у монографії «Драматургія Тобілевича» (1948), у висновку заявляв, що драматург «як художник найкраще відповідає на пекучі питання сучасності в тих п'єсах, де не ставить собі вузько проповідницьких “апостольських” завдань» (Борщаговський, 1948, с. 23). Ґрунтовно і переконливо висвітлено життя і творчість І. Карпенка-Карого, змальовуючи вплив того оточення, серед якого драматург формував свій характер і світогляд і яке давало матеріали для творчості літературознавцям і мистецтвознавцям, Л. Стеценком. «Ідучи поруч з народом “злившись” в єдину плоть з ним, Іван Карпович не обминув у своїй творчості ні бідної вдовиної хати, ні глитайських гнізд, показав найістотніші явища, що відбувалися у пореформеному українському селі, викрив сваволлю глитаїв жмикрутів та сільської адміністрації. Не без підстав кращі його драми і комедії вважаються вершиною критичного реалізму в українській літературі» (Стеценко, 1957, с. 76).

Літературознавець і літературний критик Михайло Рудницький хоч теоретично у своїх поглядах на людські і творчі процеси дотримувався богемно-ліберального доктринерства, але змістовно відтворив постать І. Тобілевича – здорової, сильної людини, вдоволеної життям, що «вміє боротись і з ним та брати з нього те, що тільки

можна. Любить працювати від надміру фізичних сил, призбираних у здоровенному організмі, любить лад, добре обдуману працю, але розуміє також чужі великі пориви. Добросердний, повний спочутливості для чужої неволі, із щирим українським гумором, із усіма звичками хлібороба, закоханого у працю на землі та у природу» (Рудницький, 2009, с. 129).

У статті на життя і творчість І. Карпенка-Карого кругозір розширюють спогади майстрів сцени, які роками спілкувались, а то й були зріднені з драматургом. Наприклад, спогади його дружини С. Тобілевич у багатосюжетній книзі мемуарного характеру «Мої стежки і зустрічі» (1957). Для дослідження не випускались з уваги навіть матеріали вступних статей до видання творів І. Тобілевича. Так, зразком глибокого аналізу сучасного трактування п'єс Тобілевича можуть стати думки В'ячеслава Чорновола про те, що сила драматургії Івана Карповича «не лише в тому, що він створив типові образи представників різних верств українського народу. <...> Він зумів укласти в ці образи загальнолюдські ідеї <...> Канули в лету пузири, калитки, барильченки, а гостре слово драматурга й сьогодні воює з людською жадібністю, обмеженістю, кар'єризмом і чиношануванням. <...> У творчості Карпенка-Карого вже намітився перехід філософських узагальнень та глибокого психологізму, які утвердилися в п'єсах Лесі Українки і <...> драматурга Миколи Куліша. У подвизницькій історії українського театру ім'я великого драматурга й артиста Карпенка-Карого вічно світитиме зіркою першої величини» (Чорновіл, 1965, с. 27-28).

Не можна випустити з уваги працю одного із сучасників І. Карпенка-Карого – С. Петлюри, який у 1907 році опублікував у часописі «Україна» статтю «Пам'яті Івана Тобілевича (Карпенка-Карого)». Симон Петлюра з всепроникливою твердістю, з ясністю думки та методологією поетики реалізму відгукнувся на значну втрату для української драматичної літератури й української сцени: «Не стало справжнього талановитого письменника, справжнього драматурга і артиста. Ми підкреслюємо слово справжнього, бо Карпенко-Карий і як драматичний письменник, і як сценічний діяч був визначною політичною величиною, що полишила після себе помітні сліди в українському драматичному письменстві» (Петлюра, 1993, с. 12). Чітку театрознавчу оцінку дав С. Петлюра драматургічній майстерності письменника: «Драми Карпенка-Ка-

рого – справжні дії з логічним розвитком їх, з умілою колізією дієвих осіб і життєвою правдою тих мотивів, якими керувався автор при написанні своїх творів. Вони сценічні, як ніякого іншого автора» (Петлюра, 1993, с. 19). Як висновком до статті критика стала думка, що драматург ввів у свої п'єси соціально-економічні й психологічні мотиви, що було його певним новаторством: «Ще ніхто з українських письменників не вмів так реально з таким знанням психології села, його інтересів, його боротьби і найдорожчих мрій, підняти до тих, кого найбільше на нашій Україні, чиє життя та інтереси надають домінуючий тон життю нашого народу. Ми не помилились, коли скажемо, що творчість Карпенка-Карого в сфері нашої драми – то резонатор нашого села» (Петлюра, 1993, с. 15).

Попри широке й глибоке вивчення життя та творчості І. К. Карпенка-Карого багатьма письменниками та науковцями, зокрема й Іваном Франком, дослідження мистецької діяльності цього видатного драматурга й актора все ще є недостатнім *Мета цієї статті* – висвітлити життя і творчість І. К. Карпенка-Карого в аналізі та систематизації критичних оцінок І. Франка щодо драматургічної творчості письменника, з метою виявлення особливостей Франкової інтерпретації художньої своєрідності драм, їхньої соціальної проблематики, типізації образів і значення драматурга в розвитку українського реалістичного театру кінця XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Драматургічна творчість видатного українського драматурга І. К. Карпенка-Карого входить в орбіту уваги літературної критики і театрознавства майже від початку письменницької праці автора. Першу п'єсу «Чабан» І. Карпенко-Карий написав у 1883 році. А з 1884 до 1887 року він за участь у Єлисаветградському народовольському гуртку, був арештований і висланий до міста Новочеркаська, де перебував під «гласним» наглядом поліції. Проте за ці роки він став вагомим письменником, написавши свої кращі п'єси – «Бондарівна» (1884), «Розумний і дурень» (1885), «Наймичку» і «Мартина Борулю» (1886). Окремі з цих п'єс друкувались у львівському часописі «Зоря» і навіть рецензії на них. Понад те, відгуки, не так на п'єси, як на вистави за п'єсами І. Тобілевича, часто друкувались у газетах міст, де гастролували трупи М. Кропивницького, М. Старицького і М. Садовського. Нарешті у 1886 році в Херсоні у друкарні М. Аспера вперше було видано збірку п'єс І. Карпенка-Ка-

рого, куди увійшли лише: «Бондарівна», «Хто винен» («Безталанна») та «Розумний і дурень». І. Карпенко-Карий ставав відомим драматургом.

Можемо припустити, що І. Франко, який активно цікавився новинками літературних праць, звернувся до автора – І. Карпенка-Карого з проханням надіслати йому для опублікування біографію маловідомого драматурга. На що І. Тобілевич у листі-відповіді від 1 березня 1888р. (на сьогодні це є єдиний відомий лист І. Карпенка-Карого до І. Франка – *П. К.*) відмовляється писати свою автобіографію для журналу, хоч скаржитися на те, що його п'єси ще не мають широкої читацької аудиторії: «Писати свою автобіографію не буду, бо не хочу смішити людей, нагадуючи їм своєю персоною “мурав'я” з криловської байки». Іван Карпович на той час не надто хотів афішувати свою особистість, адже у цей рік він мешкав у хуторі «Надія», перебуваючи ще під наглядом поліції. «Люди надто люблять рідне слово, прочитали мої рукописи, захотіли їх надрукувати, а я – грішний чоловік – на те згодився. Згодився – і каюсь. Для чого друкувати! Надруковано 1200 примірників «збірник» (3 п'єси), <...> а розійшлося за три роки так мало, що соромно сказати. Та й те, що розійшлося, куповано здебільшого не в книгарнях, а в театральній касі замість лібрето. Де ж мої читателі! Нема. Якби не театр, то й до цього часу знали б про мої твори тільки близькі приятелі» (Тобілевич, 2012, с. 53). З листа І. Карпенка-Карого до Івана Франка відчувається, що молодий драматург – «політично ненадійний» – не бажав привертати до себе надмірної уваги, щоб не зашкодити сценічній долі своїх перших п'єс. Але професійно розкривав своє розуміння специфіки театральної творчості і місце у ній драматургії: «Театральні рецензенти кажуть, що на мої п'єси тільки тим і дивиться публіка, що актори дуже добре удають <...> Театральний рецензент не єсть літературний критик <...> Яркий світ рампи міша рецензентові, ріже очі, і в його фантазії завжди перевагу має актор над автором: він (рецензент) забуває, що актором керує суфлярня, з котрої йому подають готові прочувствовані речі автора і що акторові зостається тільки (коли він талант) під впливом власних нервів те саме, що автор пережив, яко творець передати слухачам» (Тобілевич, 2012, с. 54).

Сьогодні залишається невідомим, чи відповідав І. Франко на лист І. Тобілевича, чи ні, але майже через десять років у світ вийшов у Львові й Одесі

перший том творів І. Карпенка-Карого – «Драми і комедії» (1897), куди увійшло п'ять п'єс – «Бурлака», «Безталанна», «Розумний і дурень», «Наймичка» і «Мартин Боруля». Більшість з них, окрім «Бурлаки», друкувалися у журналі «Зоря» з передмовою професора О. Огоновського. На факт виходу першого тому відрефлексував І. Франко у журналі «Життя і слово» (1897, № 4), де приділив особливу увагу характеристиці драми «Бурлака», що вперше була опублікована. І. Франко писав: «Новим для нас являється “Бурлака”. Є се вельми живий і драматичний малюнок безправ'я яке царює в росії від гори до низу: малюючи той найнижчий низ, автор прорубує добре вікно, крізь яке можна бачити й вищі шаблі того безправ'я, змалюваного здирщика <...> та тої ватаги темних, слабосильних, прибитих селян» (Франко, 1897, с. 95). Залякані, затуркані й задурені селяни, нерідко споювані старшиною Михайлом і писарем, не могли відразу проінятися ідеями Бурлаки і рішуче стати на його бік. Так, як зауважує Франко: «На тім темнім тлі малює нам автор могучу, світлу фігуру Бурлаки, чоловіка з незламною енергією та сильною вдачею, що сам один супроти сего валу стає до боротьби за правду» (Франко, 1897, с. 95). І. Франко з оптимізмом пророкує сценічну долю п'єси Тобілевича: «Ся штука відіграна добрими артистами повинна би зробити на сцені величезне враження: вона найбільше політична з усіх п'єс Карпенкових» (Франко, 1897, с. 96.).

Більш того, І. Франко обурюється і не пропускає того факту, що драма «Бурлака» відтворена автором на основі подій громадського життя селян, має композиційну чіткість, написана гарною мовою автора, який добре знає народне життя та вимоги сцени, але на конкурсі п'єс, який проводив Галицький крайовий відділ у Львові 1892 році була відкинута, а першу премію одержала така бездарна п'єса «Катря Чайківна», другу – драма Минка «Нещасне кохання», а шедевр самого Франка «Украдене щастя» – дістав лише третю премію. «Тільки тепер прочитавши “Бурлаку” ми можемо до глибини завстидатися на наш тодішній літературно-драматичний ареопаг!» (Франко, 1897, с. 96).

У подальших мистецько-публіцистичних статтях І. Франко відзначає постійну громадську вагу творів І. Карпенка-Карого їх суспільну актуальність та професіоналізм, їхню ідейно-естетичну спрямованість, що не втрачатимуть своєї сучасності у продовж багатьох століть.

Ставлячи високі вимоги до розвитку театрального мистецтва, І. Франко вважав, що саме театр

і його рівень розвитку має бути «свідомством» до зрілості того чи іншого народу. Цим високим ідеалам служив український театр завдяки енергії і таланту невеликої кількості людей, а найбільше М. Кропивницькому, М. Старицькому та І. Карпенку-Карому, які створили зовсім поважний оригінальний український репертуар. Проте Іван Якович з плеяди корифейських митців найбільше виділяє творчість І. Тобілевича, як одного з тих, кого не заповонила атмосфера етнографізму: «Він міцно держиться рідного ґрунту, розбирає в своїх драмах насущні потреби й вищі духовні інтереси українського села в сучасну добу і в минулому». А далі І. Франко продовжував: «Цензурна заборона, що не пускала на українську сцену інтелігентів і змушувала письменника обертатися виключно в селянській сфері та заборона, що стількох українських драматургів скеровувала на пусті шаблони, на переживання все тих самих шаблонів кохання, співів, танців та пиття горілки, було для Івана Карповича принукою для заглиблення в душу народу, до суспільної обсервації найрідніших сторін народного життя, розкривала перед ним щораз інші, щораз ширші перспективи того життя і надавала кожній його драмі більший, пекучий інтерес» (Франко, 1989, с. 376).

Найбільш ґрунтовну і науково переконливу оцінку життя і діяльності І. Карпенка-Карого Іван Якович зробив у статті-некролозі, вшановуючи пам'ять видатного діяча української культури, написаної у 1907 році. З почуттям національної гордості й письменницького захоплення у сконцентрованій формі І. Франко визначає, ким за життя був І. Тобілевич для України: «Він був одним із батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом, якому рівного не має наша література, та якому щодо ширини і багатства творчості, артистичного викінчення і глибокого продумування тем, бистрої обсервації життя та ясного та широкого світогляду не дорівнює ані один із сучасних драматургів не тільки росії, але й інших слов'янських народів» (Франко, 1982, с. 374). Сучасна актуальність Франкового визначення І. Тобілевича як великого першорядного українського національного, так і всеслов'янського народного письменника, має стати провідною позицією як у подальших дослідженнях, так і в сценічних втіленнях його творів.

Лаконічно, але конкретно, аналізуючи творчу спадщину Івана Тобілевича І. Франко наголошує, що драматургічна техніка автора «завжди проста

і продиктована самою натурою представлених у ній життєвих фактів, з часом під впливом театральної практики набирає ширини і концентрації» (Франко, 1982, с. 376). Талант письменника розвивається без утоми і в результаті з'являються все новіші й оригінальніші п'єси. Драматург прагнув «до заглиблення в душу народу, до зусельної обсервації найрізніших сторін народного життя, розкриваючи перед глядачем щораз ширші перспективи того життя і надавав кожній своїй драмі більший пекучий інтерес» (Франко, 1982, с. 376).

При цьому як спостережливий і проникливий дослідник, вчений і патріот України Франко зробив ретельну класифікацію великого доробку драматурга, стисло або детально розглянувши майже всі п'єси Тобілевича. Так, драму «Бурлака» Іван Якович високо оцінює за «образ могутнього народного борця, що твердо і з народження своєї особи стоїть за правду проти визиску і кривди з боку всякої старшини» (Франко, 1982, с. 376).

Схвалюючи творчі досягнення драматурга за гостре слівце викриття «пузирів» і «калиток», Франко до кращих драм цього ідейно-жанрового спрямування зараховує п'єси «Наймичка», «Сто тисяч» і «Хазяїн». У п'єсі «Хазяїн», яку Франко оцінює як «грандіозну» за задумом і майже «бездоганну» в обрамленні, автор вивів образ жорстокого і ненаситного до наживи заради самої наживи глитає. На думку Франка, постать Терентія Пузиря з його оточенням змальована у п'єсі більш епічним, ніж драматичним стилем. «Проте майстерна драматургічна техніка надає тій драмі велику сценічну вартість і запевняє її довговічність на сцені» (Франко, 1982, с. 378).

До розширення і збагачення жанрової палітри творчості Тобілевича, Франко називає комедії «Мартин Боруля» як одну з «найкращих українських комедій і прегарну комедію «Сто тисяч» з безсмертними типами Герасима Калитки і Бонавентури копача» (Франко, 1982, с. 377). У драматургічній спадщині І. Карпенка-Карого п'єса «Понад Дніпром» має своєрідну історію. У ній драматург виставляє ідею організації хліборобських спілок, що, на думку головного героя Мрона Серпокрила, може врятувати село від виродження та катастрофи. Молодий герой виведений народним заступником, тому активно діючий інтелігент з народного середовища став до вподоби І. Франкові, внаслідок критик високо оцінив п'єсу: «Се найкраща, найідеологічніша драма Карпенка-Карого» (Франко, 1982, с. 378).

П'єси І. Тобілевича на історичну тематику становили визначальну групу в його творчості. Першою історичною драмою автора була п'єса «Бондарівна». Оцінюючи цей твір, Франко писав: «Автор дозволив собі з основою драми, відомою народною піснею, обернутися зовсім вільно, переніс акцію з кінця XVIII на середину XVII в., намалював старосту й Герцеля фантастичними та невірними рисами, та зате у фігурах Бондаря, Тетяни та запорожця Тараса дав гарні індивідуально забарвлені типи» (Франко, 1982, с. 376). Якщо п'єси «Паливода XVIII століття» і «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» справили на Франка прикре враження, то трагедія «Сава Чалий» оцінена ним за вищими літературознавчими мірками. На розуміння критика, цей твір гідний стати у ряді архітворів нашої літератури. «Не зважаючи на історичний колорит, сим разом охоплений автором дуже добре, драма мала велике значення для сучасної України, плямуючи інтенції сучасного національного ренегатства, і покотилася по театральних дошках як могутня проповідь повороту ренегатів до служіння своєму народові і його кровним інтересам» (Франко, 1982, с. 379). Не пропустив І. Франко згадки і про історичну п'єсу І. Карпенка-Карого «Гандзя», що зазнала від критиків найсуперечливішої оцінки від апологетики до різкого засудження. Та І. Франко оцінював цей твір з помірковано-оптимістичним відгуком: «Ще раз потягло Карпенка в історію XVII віку, в часи ославленої руїни, і плодом його студії явилась прекрасна трагедія “Гандзя” – символіка України, шарпаной з усіх боків і доведеної тими, що її любили, на край погібелі. Не зважаючи на деякі хиби композиції, драма робить велике враження» (Франко, 1956, с. 170).

Цілком об'єктивно І. Франко оцінює драматичну діалогію І. Тобілевича «Суєта» і «Житейське море», вважаючи її значною мірою для письменника автобіографічною: «Автор малює в одній драмі сім'ю багатого селянина, якого діти подоходили значної освіти, деякі дійшли до поважних становищ і всі, крім найстаршого Карпа, відбились від села. Дія драми показує нам ту сім'ю, зібрану під час ферій у батьківському домі. Три перші дії – верх артистичної досконалості в композиції і в переведенні теми, зате четверта сходиться до ступеня немудрої карикатури <...> і псує враження цілості. Драма “Житейське море” дещо слабша і показує значний упадок артистичних сил автора» (Франко, 1982, с. 380).

У рецензії на виставу «Мартин Боруля» І. Франко вже з перших рядків її шкодує, що публіки на

постановці було лише стільки, що ледве заповнила половину невеличкого залу. «А шкода, бо виставу як щодо самої п'єси, так і щодо гри артистів можна вважати цілком вдалою» (Франко, 1957, с. 212). На сприйняття рецензента, ця комедія є твором наскрізь сучасним і живим охопленням дійсності.

У діяльності театрального критика І. Франко не залишав поза увагою вистав українського народного театру при Товаристві «Руська бесіда», здійснених за п'єсами І. Карпенка-Карого. На теперішній час відомо таких три прорецензовані постановки – «Хто винен» («Безталанна») (1889), «Мартин Боруля» та «Сто тисяч» (1892). Автор публікував ці рецензії у польськокомовному часописі «Kurjer lwowski». У цих рецензіях Франко тактовно поєднував думки притаманні як літературознавству, так і театрознавству.

Видатний письменник завершував свою розгорнуту наукову розвідку про мистецький доробок І. Карпенка-Карого пророчими словами: «Цілісність драм творчості Карпенка-Карого наповнює нас почуттям подвигу для його таланту. Обняти такий широкий горизонт, заселити його множеством живих людських типів міг тільки першорядний поетичний талант і великий обсерватор людського життя» (Франко, 1982, с. 380).

Висновки. Розглянувши статті, нариси, відгуки І. Франка про творчість І. Карпенка-Карого (І. Тобілевича) виявляємо професійні думки як літературної, так і сценічної творчості одного з корифеїв українського театру. Стають ще більш зрозумілими і злободенними оцінки діяльності не лише видатного драматурга І. Карпенка-Карого, що доходять до нас через виміри вічності, а й критерії самого оцінювача. У статтях і рецензіях, присвячених творчості І. Карпенка-Карого, І. Франко уміло поєднує аналіз суспільно-морального з художньо-естетичним, виявляючи самотність драматургічного таланту Тобілевича: виразність і вимогливість композиційно-сюжетної побудови, яскравість і неповторність людських характерів з різних соціальних груп, глибокий психологізм, колоритність мови, майстерність діалогів і монологів та інших виразних складових драматургічної майстерності. Франко розумів і сприймав новаторство драматурга І. Тобілевича і компетентно оцінював його техніку драми. Він доказово визначав сценічність творів І. Карпенка-Карого у яких простежувалась цілеспрямована організація дії в часі та просторі, що органічно впливала з глибокого авторського розуміння і донесення

сутності драматичного твору. Всі ці питання при вивченні та постановці п'єс І. Карпенка-Карого і сьогодні залишаються цілком актуальними.

Джерела та література

- Білоштан, Я. (1967). *Іван Франко і театр*. Київ: Мистецтво. 160 с.
- Борщаговський, О. (1948). *Драматургія Тобілевича*. Київ: Мистецтво. 328 с.
- Єфремов, С. (1995). *Історія українського письменства*. Київ: Femina. 608 с.
- Петлюра, С. (1993). *Статті*. Київ: видавництво художньої літератури «Дніпро». 341 с.
- Рудницький, М. (2009). *Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза»? Дрогобич: видавнича фірма «Відродження»*. 502 с.
- Стеценко, Л. (1957). *І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич)*. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва та музичної літератури. 275 с.
- Тобілевич, І. *Лист І. Карпенка-Карого до Івана Франка від 1 березня 1888 року*. Бронза, С. (2012). Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий): листи, п'єси. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 575 с.)
- Франко, І. (1982). Київ: Наукова думка. Т. 37. 678 с.
- Франко, І. (1956). *Літературно-критичні статті*. Київ: Держлітвидав. 448 с.
- Франко, І. (1897). *Нові книжки. Життя і слово*, № 4. С. 95-96.
- Франко, І. (1957). *Про театр і драматургію*. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР. 240 с.
- Чорновіл, В. (1965). *І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). П'єси*. Київ: Молодь. 353 с.

References

- Biloshtan, Ya. (1967). *Ivan Franko i teatr* [Ivan Franko and the theatre]. Kyiv: Mystetstvo. 160 s.
- Borshchahovskyi, O. (1948). *Dramaturhiia Tobilevycha* [Tobilevich's dramaturgy]. Kyiv: Mystetstvo. 328 s.
- Yefremov, S. (1995). *Istoriia ukrainskoho pysmenstva* [History of Ukrainian Literature]. Kyiv: Femina. 608 s.
- Petliura, S. (1993). *Statti* [Articles]. Kyiv: vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro» 341 s.
- Rudnytskyi, M. (2009). *Vid Myrnoho do Khvylovoho. Mizh ideieiu i formoiu. Shcho take «Moloda Muza»? [From Mirny to Khvylovy. Between idea and form. What is «Young Muse»?]* Drohobych: vydavnycha firma «Vidrodzhennia». 502 s.
- Stetsenko, L. (1957). *I. Karpenko-Karyi (I. K. Tobilevych) [I. Karpenko-Karyi (I. K. Tobilevich)]*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva ta muzychnoi literatury. 275 s.
- Tobilevych, I. *Lyst I. Karpenka-Karoho do Ivana Franka vid 1 bereznia 1888roku*. [Letter from I. Karpenko-Kary to Ivan Franko dated March 1, 1888] Bronza, S. (2012).

- Nevidomyi Ivan Tobilevych (Karpenko-Karyi): lysty, piesy. Kirovohrad: Imeks-LTD. 575 s.)
- Franko, I. (1982). Ivan Tobilevych (Karpenko-Karyi). Zb. tvoriv: u 50 T. [Ivan Tobilevich (Karpenko-Karyi). Collected works: in 50 volumes] Kyiv: Naukova dumka. T. 37. 678 s.
- Franko, I. (1956). Literaturno-krytychni staty [Literary and critical articles]. Kyiv: Derzhlitvydav. 448 s.
- Franko, I. (1897). Novi knyzhky. Zhyttia i slovo [New books. Life and word]. № 4, S. 95-96.
- Franko, I. (1957). Pro teatr i dramaturhiu [About theatre and dramaturgy]. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainskoi RSR. 240 s.
- Chornovil, V. (1965). I. Karpenko-Karyi (I. K. Tobilevych). Piesy [I. Karpenko-Karyi (I. K. Tobilevich)]. Kyiv: Molod. 353 s.

Petro Kravchuk

**The dramatic creativity of I. K. Karpenko-Karyi in the assessments of Ivan Franko
(To the 180th anniversary of the birth of Ukrainian theatre luminary)**

Abstract. *The purpose of the article* is to analyze and systematize I. Franko's critical assessments of the dramatic work of I. Karpenko-Karyi, in order to identify the features of Franko's interpretation of the artistic originality of dramas, their social issues, typification of images and the playwright's importance in the development of Ukrainian realistic theater of the late 19th century. *The research methodology* is based on a combination of historical and literary, comparative and typological and hermeneutic methods of analysis. In the process of the research, a historical and contextual approach was used to clarify the socio-cultural conditions for the formation of I. Franko's critical views and their connection with the era of I. Karpenko-Karyi's activity; textual analysis – to study Franko's critical works and reviews; comparative and typological method – to compare I. Franko's assessments with the artistic features of specific dramatic works; structural-semantic and aesthetic analysis – to identify the principles of character typification, linguistic and stylistic characteristics and dramatic mastery. The complex application of these methods allows us to comprehensively comprehend the role of Ivan Franko as an interpreter of the dramatic heritage of I. Karpenko-Karyi and to determine the scientific and cultural value of his critical assessments. *The scientific novelty* of the study lies in the comprehensive comprehension of Ivan Franko's critical assessments of the dramatic work of I. Karpenko-Karyi as a holistic aesthetic and methodological system, and not a set of individual remarks. For the first time, emphasis is placed on the relationship between Franko's literary and critical principles and the poetics of I. Karpenko-Karyi's realistic drama, in particular in the aspects of social typification, psychological motivation of characters and linguistic and stylistic organization of the dramatic text. The role of I. Franko in the formation of the canon of evaluation of Ukrainian drama of the late 19th century is specified and the relevance of his approaches for modern literary and theater interpretations is proven. **Conclusions.** As a result of the study, it was found that I. Franko's critical assessments of the dramatic work of I. Karpenko-Karyi constitute a holistic and consistent system of scientific and aesthetic views aimed at a deep understanding of Ukrainian realistic drama of the late 19th century. Franko considered I. Karpenko-Karyi as a leading playwright of his time, who managed to combine social issues with psychological authenticity and high stage skill. It is proven that I. Franko especially highly appreciated the playwright's ability to typify images that reflect key social processes of the time, as well as the satirical orientation of the works as a form of social and moral criticism. An important aspect of Frank's assessments is the analysis of the linguistic and stylistic organization of dramas, which he considers as a means of individualizing characters and deepening their psychological characteristics. At the same time, it is established that I. Franko combined a favorable assessment of the work of I. Karpenko-Karyi with critical remarks, which indicates the scientific objectivity and principledness of his approach. It is summarized that Frank's interpretation of I. Karpenko-Karyi's dramaturgy has not only historical and literary significance, but also retains methodological relevance for modern studies of Ukrainian theater and dramaturgy.

Keywords: critical assessments of I. Franko, dramatic work of I. Karpenko-Karyi, literary criticism, Ukrainian realistic-psychological drama, social issues, typification of images, satirical comedy, linguistic and stylistic characteristics, Ukrainian theater of the 19th century.

Подано до редакції 08.10.2025

Підписано до друку 25.11.2025